

УДК 94(438)«1918/1926»:35.07]:37.09(438=161.3)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-5>

Юрій КРАМАР,
orcid.org/0000-0002-5711-3634
доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) yurijkramar9@gmail.com

Віктор КОНДРАТЮК,
orcid.org/0000-0002-3264-5132
аспірант кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) victortor1987@gmail.com

ПОЛІТИКА ВЛАДИ ЩОДО БІЛОРУСЬКОМОВНОГО ШКІЛЬНИЦТВА У ДРУГІЙ ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918–1926)

У статті висвітлюється польська урядова політика у галузі шкільництва щодо білоруської меншини та її реалізація у східних та північно-східних воєводствах Другої Речі Посполитої. Підкреслено, що освітнє питання було важливою складовою частиною національної політики Польської держави міжвоєнної доби.

Однією з найбільших етнічних меншин, яка проживала на її східних теренах, були білоруси. На момент відродження Польської держави вони мали доволі розгалужену мережу своїх національних шкіл.

Приєднання західнобілоруських земель до складу Польщі спричинило докорінну реорганізацію системи шкільної освіти на цих землях. Шкільництво у міжвоєнний період стало важливою складовою частиною асиміляційної політики польського уряду у східних воєводствах держави. Освітня політика польської влади в першій половині 1920-х рр. була спрямована на прискорену полонізацію білоруського шкільництва, яка здійснювалася переважно репресивно-адміністративними заходами. У середині 1920-х рр. в умовах посилення асиміляційного тиску на нацменшини білоруське державне шкільництво в Польщі припинило своє існування. На теренах, населених білорусами, фактично не залишилося жодної державної школи з білоруською мовою викладання.

Одним із засобів опосередкованої полонізації білоруського шкільництва в Польщі була кадрова політика влади щодо білоруських учителів. Більшість їх направлялися на роботу до центральних воєводств країни. На їх місце надсилались учителі-поляки, які нерідко не знали навіть мови місцевого населення.

Політика ліквідації білоруськомовного шкільництва зустрічала спротив із боку місцевого населення. Найбільш поширеною його формою були акції бойкоту польських шкіл, коли батьки відмовлялися відправляти своїх дітей на навчання до польськомовних навчальних закладів. Особливого розмаху ця кампанія набула на території Польського воєводства у 1923 р.

Важливу роль у боротьбі за збереження національного шкільництва відігравали білоруські громадсько-культурні організації. Головне вістря своєї боротьби вони спрямовували проти полонізації шкільної освіти, намагаючись протидіяти процесам утраквізації (двомовності) початкових шкіл.

Ключові слова: міжвоєнний період, Польща, державна політика, західнобілоруські землі, шкільництво, культурно-освітні товариства.

Yuriy KRAMAR,
orcid.org/0000-0002-5711-3634
Doctor of Historical Sciences,
Professor at the World History Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) yurijkramar9@gmail.com

Viktor KONDRATYUK,
orcid.org/0000-0002-3264-5132
Graduate student at the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) victortor1987@gmail.com

GOVERNMENT POLICY ACCORDING TO THE BELARUSSIAN-LANGUAGE SCHOOLING IN THE SECOND POLISH REPUBLIC (1918–1926)

The article highlights the Polish government's schooling policy towards the Belarussian minorities and its implementation in the eastern and north-eastern voivodships of the Second Polish Republic. It was emphasized that the educational issue was an important component of the national policy of the Polish state in the interwar period.

One of the largest ethnic minorities living in its eastern territories were the Belarussians. At the time of the Polish state revival, they had a fairly extensive network of their national schools.

The joining of the western Belarussian lands to Poland led to a radical reorganization of the school educational system in these lands. In the interwar period, schooling became an important part of the assimilation policy of the Polish government in the eastern voivodships of the state. The educational policy of the Polish government in the first half of the 1920th was directed to the quicker Polonization of Belarussian schooling, which was mainly carried out by repressive and administrative measures. In the mid-1920th, in the circumstances of increasing the assimilation pressure on national minorities, Belarussian public schooling in Poland stopped its existence. In fact, there was not a single state school with Belarussian language teaching on the territory inhabited by Belarussians.

One of the means of indirect Polonization of Belarussian schooling in Poland was the government's personal policy towards Belarussian teachers. The vast majority of them were directed to the central voivodships of the country. They were replaced by the Polish teachers, who often didn't even know the language of the local population.

The policy of liquidation of Belarussian-language schools was opposed by the local population. The most common form were the boycott actions of Polish schools, when parents refused to send their children to study in the Polish-language schools. This campaign gained a special scope in the territory of the Polissya Voivodeship in 1923.

Belarussian public and cultural organizations played an important role in the struggle to preserve the national schooling system. The main focus of their struggle they directed against the polonization of school education, tried to counter-attack the processes of ultraquisation (bilingualism) of primary schools.

Key words: *interwar period, Poland, state policy, Western Belarussian lands, schooling, cultural and educational societies.*

Постановка проблеми. Освітнє питання упродовж міжвоєнного двадцятиліття залишалось важливою складовою частиною національної політики Польської держави. Польща взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо охорони національно-культурних прав громадян непольської національності, які становили третину мешканців країни. Ці гарантії згодом були підтверджені Конституцією 1921 року.

Після приєднання частини західноукраїнських та західнобілоруських земель до складу Другої Речі Посполитої система шкільної освіти зазнала докорінної реорганізації. Вона стала важливою складовою частиною асиміляційної політики польського уряду у східних та північно-східних воєводствах держави.

Інтерес до теми покликаний і тим, що значна частина білорусів у міжвоєнний період мешкала на теренах, які нині входять до складу України (північні райони сучасної Волинської та Рівненської областей). На цьому етнічному пограниччі в тісному сусідстві проживали десятки тисяч українців та білорусів. Між тим тривала історія їх співжиття і співіснування в період, коли вони перебували у складі однієї держави, й досі залишається малодослідженою сторінкою історії наших народів.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти проблеми досліджувались в працях польських істориків. Серед найбільш ґрунтовних варто назвати роботи К. Гомулки (Gomółka, 1992; Gomółka, 1995), Є. Міроновича (Mironowicz, 2007), М. Іваніцького (Iwanicki, 1993), В. Папроцької (Paprocka, 1995; Paprocka, 1998), М. Семаковича (Siemakowicz, 1999; Siemakowicz, 2001; Siemakowicz, 1998). Наприкінці 1990-х – початку 2000-х років з'явилось чимало розвідок білоруських дослідників, присвячених шкільництву

на теренах Західної Білорусі у 1920–1930-х рр. Серед цих досліджень заслуговують на увагу роботи А. Вабіщевича (Вабіщевич, 2004; Вабіщевич, 2002; Wabiszczewicz, 1995) та А. Загідуліна (Загідулін, 2005; Загідулін, 2010). Натомість малодослідженою залишається проблема польської урядової політики в галузі освіти на Волині та Поліссі у міжвоєнний період, де, окрім українського населення, проживало й чимало білорусів. Недостатнє вивчення цього питання в українській історіографії дає підстави виокремити його як окрему історичну проблему.

Метою запропонованої статті є аналіз польської урядової політики у галузі шкільництва щодо білорусів та її реалізація у східних та північно-східних воєводствах Другої Речі Посполитої.

Виклад основного матеріалу. Підписання Ризького мирного договору 1921 р. поклато початок нового етапу в новітній історії Білорусі. Саме тоді західна частина білоруських земель потрапила до складу польської держави, у складі якої вони перебуватимуть до 1939 р. За даними першого загальнопольського перепису 1921 р. у Польщі проживало 1035 тис. білорусів, що становило п'ять відсотків мешканців країни. Найбільше їх мешкало у чотирьох північно-східних воєводствах Віленському (47% жителів), Поліському (43%), Новогрудському (37,6%) та Білостоцькому (9,1%) (Gomółka, 1992: 8.). Понад 1 тис. мешканців білоруської національності проживало на території Волинського воєводства (Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 wrzesnia 1921 r., 1926: 62). Очевидно, їх чисельність була набагато більшою, позаяк значна частина мешканців волинського Полісся через низький рівень національної самосвідомості окреслювали свою етнічну приналежність як «*тутейши*».

Ставлення польської влади до освітніх проблем білоруської меншини визначалося загальною стратегією національної політики держави у міжвоєнну добу. Її головною метою була якнайшвидша інтеграція новоприєднаних земель, у т. ч. Західної Білорусі, до складу Польської держави. Важлива роль у цьому процесі відводилась освітній системі, яка мала стати одним із дієвих інструментів асиміляції білоруського населення «північно-східних кресів».

До Першої світової війни існуюча на західнобілоруських землях система закладів освіти слугувала русифікації цих теренів. Основним типом державних шкіл були російськомовні, мовою навчання – лише російська. Білоруська мова як предмет не входила навіть до навчальних програм. Її вивчення в початкових школах заборонялося.

Однак події Першої світової війни спричинили значні зміни у системі шкільництва. Восени 1915 р. частину західнобілоруських земель було окуповано німецькими військами. Послаблення русифікаторських впливів, відносна лояльність німецької окупаційної влади до освітніх прагнень білорусів дала можливість нечисленній місцевій інтелігенції розпочати роботу з розбудови національного шкільництва. Усього за час німецької окупації (з 1915 по 1918 р.) на західнобілоруських землях було відкрито, за різними даними, від 150 до 350 білоруських шкіл (Вабішчевич, 2004: 11).

Розбудова білоруськомовного шкільництва умкряї продовжилась у період нетривалого існування Білоруської Народної Республіки, проголошеної в березні 1918 р. Проте цей процес натрапляв на значні труднощі фінансового, навчально-методичного характеру. Гостро відчувалась нестача кваліфікованих вчительських кадрів. Слід врахувати й те, що рівень національної свідомості переважної частини білорусів був низьким, що зумовлювалося русифікаторською політикою попередньої влади. Великий спротив розбудові білоруського шкільництва чинили місцеві польські поміщики та католицьке духовенство.

Із приєднанням західнобілоруських земель до Польщі система шкільної освіти зазнала докорінної реорганізації. Насамперед було уніфіковано систему управління освітою. У 1922 р. розпорядженням міністра віросповідань і народної освіти утворено кураторіум Поліського (включав територію Поліського і три повіти Новоградського воєводства) і Віленського (охоплював Віленське і більшу частину Новоградського воєводства) шкільних округів (Вабішчевич, 2004: 16). 21 січня 1922 р. розпорядженням Ради міністрів Польщі на східні і північно-східні воєводства держави,

а саме на Новоградське, Поліське, Волинське і частину Білостоцького воєводства, поширено дію закону «Про всезагальну обов'язкову освіту» від 7 лютого 1919 р. (Dekret o obowiązku szkolnym, 1919: 192–197). Іншим законодавчим актом «Про організацію і утримання державних початкових шкіл», прийнятим 17 лютого 1922 р., уряд гарантував державну підтримку лише школам із польською мовою викладання (Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych, 1922: 284–285).

Зауважимо, що на момент приєднання західнобілоруських земель до Польщі у 1921 р. тут існувала доволі розгалужена мережа білоруських навчальних закладів. Лише початкових білоруськомовних шкіл, за різними джерелами, налічувалось від 359 (Вабішчевич, 2004: 14) до 514 (AAN. Akta L. Wasilewskiego. Supl. 77: 34).

До 1924 р. статус білоруських шкіл залишався юридично невизначеним. Єдиним документом, який регулював процедуру заснування державних початкових шкіл із білоруською мовою викладання була інструкція куратора віленського шкільного округу З. Газьоровського від 17 січня 1923 р. Для відкриття школи з білоруською мовою навчання складалося «звернення» – прохання батьків не менш як 40 дітей. Воно приймалося як колективне рішення сільської громади на гмінних зборах, дозвіл на проведення яких давав вїйт. Відповідно оформлене «звернення» разом із постановою місцевої гмінної ради подавалися повітовому шкільному інспектору, який і вирішував справу відкриття школи. Ця інструкція передбачала також можливість (за поданням 20 заяв батьків) запровадження білоруської мови як предмета в державних польських школах (Siemakowicz, 1999: 91).

Проте на практиці освітня політика польської влади в першій половині 1920-х рр. була спрямована на прискорену колонізацію білоруського шкільництва. Польська школа мала стати одним із дієвих засобів асиміляції населення Західної Білорусі. Саме такий підхід було покладено в основу шкільної політики урядів народових демократів. Перший загальнопольський з'їзд Польського товариства опіки над кресами, що відбувся на початку грудня 1923 р. під головуванням міністра віросповідань і народної освіти С. Гломбінського, констатував, що державна початкова і середня школа на східних землях має бути виключно польською (Siemakowicz, 1998: 62).

Ідеологи польської націонал-демократії хоча й не заперечували за національними меншинами їх національно-культурних прав, але намагалися закріпити насамперед за польською освітою її

домінуюче становище та державну підтримку. «Освіта повинна здійснюватися в польському дусі, – писав Й. Бартошевич... Державна освіта на литовсько-руських землях повинна бути польською» (Bartoszewicz, 1924: 31).

Один із лідерів польської націонал-демократії С. Грабський, пропонуючи шляхи вирішення білоруського питання, зазначав, що Волинь, Полісся, Новогрудська земля – це національно невизначені території, і про колонізацію там будького на користь Польщі не може бути й мови, бо «не можна денационалізувати того, хто немає національної свідомості, хто є лише «тутейшим» (Grabski 1923: 42-43). Таке переконання наштовхувало ендеків на швидкий успіх колонізаційної політики у східних воєводствах.

Політика польської влади щодо білоруського шкільництва значною мірою спиралася на репресивно-адміністративні заходи. Наступ на білоруськомовні школи призвів до їх різкого скорочення в краї вже на початку 1920-х рр. Станом на жовтень 1922 р. в усій Польщі залишилося лише 32 білоруськомовних початкових навчальних заклади (Gomółka, 1992: 103). Серед офіційних причин закриття початкових і середніх шкіл із білоруською мовою викладання вказувалися: низький рівень навчання і виховання, слабка кваліфікація учителів, недостатнє знання ними білоруської мови, відсутність в учителів та батьків польського громадянства, недостатня кількість учнів, близьке розташування польської школи (Gomółka, 1992: 103).

На місці ліквідованих білоруських шкіл створювалися польські. Місцева влада намовляла білоруських селян віддавати своїх дітей саме до них. Однак батьки, які мали намір навчати своїх дітей у білоруській школі (навіть якщо вона розташовувалася на далекій відстані від дому), часто ігнорували існуючу поруч польськомовну школу. Наприклад, у Пінському повіті Поліського воєводства в польських школах навчалася заледве 5–7% білорусів (Gomółka, 1992: 103).

Особливого розмаху акція бойкоту польських шкіл набрала у 1923 р. в окремих повітах Поліського воєводства. Більшість місцевого населення, за повідомленням поліського воєводи, була налаштована вороже до шкіл, де викладання велося польською мовою. Акція бойкоту польських шкіл відбувалася в різних формах: батьки відмовлялися забезпечувати школу паливом, ремонтувати шкільні приміщення, місцеві селяни відмовлялися продавати польським учителям продукти харчування (Gomółka, 1992: 103).

Влада намагалася протидіяти кампанії бойкоту польських шкіл. На підставі закону «Про всеза-

гальну обов'язкову освіту» від 7 лютого 1919 р. шкільна влада могла карати штрафами або нетривалим тюремним ув'язненням (до 5 днів арешту або до 100 марок штрафу) батьків, діти яких не відвідували школу. До цієї ж категорії відносилися й діти, котрі відмовлялися навчатись у польській школі і вимагали створення шкіл із білоруською мовою викладання. Влада намагалася обмежити вплив білоруськомовного шкільництва і шляхом накладання штрафів на батьків дітей, які вже навчалися у приватних білоруських школах (Загідулін, 2005: 14).

Незважаючи на намагання шкільних інспекторів у різний спосіб долучити до польської державної системи освіти якнайбільшу кількість білоруських дітей, чимало з них не охоплювалися навіть початковою освітою. Наприклад, у Поліському воєводстві у 1924/1925 н. р. початкову освіту здобувало лише 31 411 дітей білоруської національності, що становило лише 52,5% дітей шкільного віку (Siemakowicz, 1999: 93). На Поліссі у важкодоступній болотистій місцевості (Пінський, Столінський повіти) існувало кілька т. зв. «безшкільних округів», де не було жодної школи. Згаданий вище закон про загальний шкільний обов'язок звільняв дітей від навчання, якщо вони проживали на значній відстані від школи і не мали можливості через природні перешкоди дістатися до неї (Загідулін, 2005: 15). Це певною мірою пояснює низький відсоток дітей, охоплених початковою освітою на Поліссі.

Важливе значення у шкільній політиці польської влади мало питання підготовки вчительських кадрів для шкіл на східних землях. На початку 1920-х рр. однією з причин закриття національних шкіл була недостатня педагогічна кваліфікація білоруських учителів. У 1922 р. у Лобзаві поблизу Кракова було відкрито курси перепідготовки для 250 білоруських учителів (Paprocka 1995: 30). Однак після їх завершення більшість учителів-білорусів отримали направлення на роботу до центральних воєводств Польщі. Незважаючи на численні прохання, їм було відмовлено у працевлаштуванні у білоруськомовних школах. Ті ж, хто відмовився від роботи в польських школах, в умовах різкого скорочення національних шкіл взагалі залишилися без роботи. Причому це відбувалося в той час, коли навіть у польських школах на східних землях не вистачало педагогічних кадрів.

На місце білоруських учителів, які переводилися на роботу до центральних польських воєводств, надсилались учителі-поляки, які нерідко мали низьку кваліфікацію і не знали навіть мови

місцевого населення. У 1925 р. в Поліському воєводстві лише 110 вчителів були місцевими, решта 420 – вихідці з центральних регіонів Польщі (Wabiszczewicz, 1995: 192). Не на користь білоруського шкільництва був і національний склад учителів воєводства: поляків налічувалося 1150, білорусів – усього 54. Чисельність учителів-поляків у школах східних воєводств збільшувалася упродовж усього міжвоєнного періоду. Загалом у 1921/1922 н. р. на загальну кількість учителів початкових і середніх шкіл Польщі – 50 091 білорусів налічувалося лише 297 (Paprocka, 1995: 30). Таким чином, цілеспрямована політика влади, спрямована на зменшення чисельності учителів білоруської національності, стала одним із засобів ліквідації білоруськомовного шкільництва на східних землях.

Асиміляційна політика польського уряду в галузі освіти викликала гостру реакцію з боку білоруського політикуму. 14 грудня 1922 р. Білоруський посольський клуб скерував на адресу уряду інтерпеляцію, в якій висловив протест проти обмежень, які впроваджувались у сфері освіти. Білоруські послі вимагали від міністра віросповідань і народної освіти усунення будь-яких перешкод під час створення білоруських початкових і середніх шкіл, державного фінансування шкіл, у яких навчалося понад 40 учнів, виділення субсидій для приватних білоруських гімназій, відкриття білоруської учительської семінарії, забезпечення роботою в білоруськомовних школах учителів – слухачів «краківських курсів».

Певні сподівання на реалізацію білоруських вимог у сфері шкільництва з'явилися після відставки уряду В. Вітоса у грудні 1923 р. Формування нового кабінету було доручено С. Тугуту, котрий намагався заручитися підтримкою національних меншин у Сеймі. Білоруський парламентський клуб погодився підтримати новий уряд за умови зміни курсу державної політики щодо національних меншин. Значна частина вимог білоруських послів стосувалася культурно-освітньої політики. Вони домагалися: створення одного шкільного округу на території, де переважало білоруське населення (Віленське, Новогрудське, Білостоцьке і Поліське воєводства), причому одним із заступників куратора мав стати білорус, відкриття 100 початкових білоруськомовних шкіл, двох державних учительських семінарій і однієї державної гімназії з білоруською мовою викладання (Siemakowicz, 2001: 83).

Однак невдовзі С. Тугут відмовився від формування урядової коаліції, і ці вимоги залишилися лише на папері.

У грудні 1923 р. розпочав свою роботу уряд В. Грабського. Останній займав доволі жорстку позицію щодо нацменшин. У директивах Міністерства віросповідань і народної освіти від 5 лютого 1924 р. стверджувалося, що «на схід від лінії Керзона – у шкільництві повинна домінувати виключно польська мова. По інший бік – можна надати обмежені концесії національним меншинам, не допускаючи їх переваги над кресовим польським населенням і не паралізуючи природної експансії польського елемента... На Поліссі... слід втримати виключно польську школу» (Siemakowicz, 2001: 83). Отже, урядові директиви підтвердили курс попередніх польських урядів на полонізацію нацменшин, декларували політику зміцнення польської присутності на східних землях.

Однак різке загострення суспільно-політичної ситуації у східних воєводствах у 1923–1924 рр., яке загрожувало перерости у широкомасштабну партизанську війну, змусило польський уряд дещо скоригувати курс національної політики. 31 липня 1924 р. Сейм прийняв «Закон про мову й організацію шкільництва для національних меншин» (т. зв. «кресові закони»). Щоправда, його обговорення відбувалося без участі громадськості і парламентарів, у т. ч. білоруських. 21 липня 1924 р. Білоруський парламентський клуб висловив свої власні пропозиції щодо запропонованого закону: забезпечити державне фінансування білоруських шкіл пропорційно до чисельності білорусів у Другій Речі Посполитій; організувати вчительські семінарії у Вільно, Гродно, Новогрудку; створити мережу початкових шкіл відповідно до чисельності білоруського населення в Польщі; відкрити кафедру білорусознавства у Віленському університеті ім. С. Баторія; передати керівництво національними школами до рук білоруських діячів (Вабішчевич, 2004: 19). Ці пропозиції, однак, не були враховані авторами нового шкільного законодавства.

Шкільний закон від 31 липня 1924 р. поширювався на усі східні та північно-східні воєводства Польщі, в т. ч. на Волинське та Поліське. Серед іншого він регламентував створення державних шкіл із національними мовами викладання, проте білоруськомовних. Однак цей, на перший погляд, демократичний закон зводився нанівець через те, що не було опрацьовано конкретних механізмів його практичної реалізації. Польська влада зробила акцент на двомовних (утраквістичних) школах. Закон поширив принцип двомовного навчання на всю систему державних загальноосвітніх початкових, середніх та професійних шкіл. Утраквізм став основним принципом шкільної політики польської влади до кінця міжвоєнного двадцятиліття.

Формально задовольняючи незначні потреби непольського населення у галузі шкільництва шляхом створення утраквістичних шкіл, польський уряд одночасно посилював асиміляційний тиск на українців, білорусів, литовців через державну систему навчальних закладів. Закон про шкільництво 1924 р. ще на стадії його прийняття різко критикувався білоруськими послами, які вважали, що його реалізація призведе до повного знищення білоруськомовного шкільництва. Посол Б. Тарашкевич, виступаючи 9 липня 1924 р. в Сеймі, підкреслив, що закон слугуватиме лише заспокоєнню європейської громадськості і не дасть реальних шансів розвитку білоруського шкільництва через те, що в двомовній школі «навчання відбувається польською мовою, а предмети, які викладаються білоруською мовою, – це гімнастика, малювання і фізичні вправи» (Wabiszczewicz, 1995: 193).

Положення закону від 31 липня 1924 р. деталізувались у виданому 7 січня 1925 р. розпорядженні міністерства віросповідань і народної освіти. Було встановлено, що батьки, котрі виявляли бажання віддати свою дитину до білоруської школи, повинні були скласти декларації з підписами, підтвердженими службовцями відповідного рівня – війтом, старостою, суддею або нотаріусом. Після цього декларація подавалася повітовому шкільному інспектору, далі куратору шкільного округу, котрий і вирішував питання про зміну мови викладання у школі. Рішення про відкриття нової школи приймав міністр віросповідань і народної освіти. Заяви на білоруські школи мали подаватися до 31 грудня попереднього навчального року, за польську мову у школі – до 31 березня поточного навчального року (Siemakowicz, 2001: 88). Це означало, що школи з білоруською мовою навчання могли відкритися не раніше 1926/1927 н. р.

Зауважимо, що навіть процедура подачі декларацій ставила польські і білоруські школи в нерівне становище. По-перше, для відкриття білоруських шкіл вимагалось у два рази більше підписів, ніж для утраквістичних; по-друге, термін подання декларацій за двомовні чи польські школи був на чотири місяці довшим; по-третє, для відкриття польської школи не вимагалось затвердження декларацій органами місцевої влади; достатньо було провести збори жителів гміни і подати його протокол. Таким чином, урядове розпорядження від 7 лютого 1925 р. поставило реалізацію закону у повну залежність від волі польської шкільної адміністрації.

Слід зауважити, що ініціатори відкриття білоруськомовних шкіл часто натрапляли на протидію з боку влади та шкільних інспекторів. Поши-

реним явищем стало незатвердження декларацій місцевими чиновниками, які обґрунтовували своє рішення найрізноманітнішими причинами. Так, староста Пружанського повіту Поліського воєводства у травні 1933 р. рекомендував шкільному інспектору не запроваджувати білоруську мову у школі в селі Бакуни, оскільки цей рух, на його думку, був ініційований комуністами (Загідулін, 2005: 17).

Подані шкільні декларації піддавалися ретельній перевірці з боку місцевої адміністрації: для підтвердження шкільного віку дитини від батьків вимагали метрику, якої часто не виявлялося через те, що документи багатьох поліщуків були втрачені в роки воєнного лихоліття; перевірялося, чи згадані у декларації діти дійсно проживають в цій місцевості; з'ясовувалася детальна інформація про опікунів дитини (у випадку відсутності в неї батьків), уточнювалося, чи мають вони польське громадянство. Однією із поширених причин відмови у відкритті білоруської школи була недостатня кількість поданих декларацій (Загідулін, 2010: 85). Звичним явищем стали обшуки в помешканнях, які проводилися поліцією з метою конфіскації декларацій, а також залякування й арешти селян (Вабішчевич, 2004: 20). Ці репресивні заходи насамперед спрямовувалися на те, щоб загальмувати процес становлення білоруської національного шкільництва і зміцнити позиції польської школи в краї, надавши їй державну підтримку. Це не приховували навіть представники польської влади. Під час наради воєвод східних земель 19–20 жовтня 1925 р. один із авторів шкільного закону, міністр віросповідань і народної освіти С. Грабський заявив про те, що «існування білоруських шкіл виключено, навіть незалежно від результатів плебісциту» (Siemakowicz, 2001: 100). Це означало, що білоруськомовні початкові школи і гімназії підлягали ліквідації.

Незажаючи на дискримінаційну політику польської влади щодо білоруськомовного шкільництва, в середині 1920-х рр. рух за відкриття національних шкіл на східних землях значно активізувався. Кампанію зі збору підписів за білоруську школу проводили одразу кілька громадсько-політичних організацій – Товариство білоруської школи, Білоруська селянсько-робітничка Громада, Тимчасова Білоруська Рада тощо. Лише у 1925/1926 н. р. ними зібрано близько 16 тис. декларацій на відкриття понад 400 білоруськомовних шкіл (Gomółka, 1992: 104). Однак влада доволі скептично оцінювала шанси відкриття білоруських шкіл навіть після проведення шкіль-

ного плебісциту. Міністр віросповідань і народної освіти С. Грабський, який особисто знайомився із деклараціями, зібраними під час першого плебісциту у Поліському шкільному окрузі, ставив під сумнів його результати: «значна частина, якщо не більшість, заяв, поданих російською і білоруською мовами, була підписана хрестиками або ж за ціле село підписувалась одна особа, тільки під різними прізвищами. Аж надто очевидним є той факт, що ці декларації склалися не з особистого переконання батьків, а під впливом агітації...» (Siemakowicz, 2001: 101). Не важко було передбачити реакцію шкільних інспекторів на таку заяву міністра. Як наслідок, із 22 національних шкіл, що існували у східних воєводствах у 1924/1925 н. р., білоруська мова викладання збереглася лише у трьох. Натомість двомовних – польсько-білоруських – шкіл з'явилося аж 19 (Siemakowicz, 2001: 101). Найгіршою була ситуація у Поліському

воєводстві, де не залишилося жодної школи з білоруською мовою викладання. У середині 1920-х рр. із 764 державних початкових шкіл Поліського воєводства – 753 (98,6%) були школами з польською мовою викладання (Siemakowicz, 1999: 106.).

Висновки. Таким чином, політика польської влади щодо шкільництва національних меншин у першій половині 1920-х рр. реалізовувалася у межах концепції національної асиміляції, що її здійснювали уряди націонал-демократів. Її метою була полонізація українського і білоруського населення, в тому числі засобами мовної та освітньої політики. Найбільш послідовно ця політика реалізовувалася щодо білоруського шкільництва. До середини 1920-х рр. більшість шкіл із білоруською мовою викладання припинили своє існування. На їх місці створювались утравквістичні або польськомовні школи, які мали стати дієвим інструментом асиміляції білорусів у Польщі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вабішчевич А. Асвета ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.). Брэст : Выдавництва БрДУ, 2004. 116 с.
2. Вабішчевич А. Беларускія гімназіі ў культурна-асветніцкім і грамадска-палітычным жыцці Заходняй Беларусі (1920–1930-я гг.). *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 2002. № 18. S. 78–90.
3. Загідулін А.М. Беларускае пытанне ў польскай нацыянальнай і канфесійнай палітыцы ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.). Гродна : ГрДУ, 2010. 183 с.
4. Загідулін А.М. Дзяржаўная палітыка Польшчы ў галіне беларускай адукацыі (1921–1939 гг.). *Вестнік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. Серыя 1. № 2, 2005. С. 13–22.
5. Archiwum Akt Nowych (AAN).
6. Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski. Warszawa : Wydawnictwo Towarzystwa opieki nad Kresami, 1924. 30 s.
7. Dekret o obowiązkach szkolnym. *Dziennik Praw Państwa Polskiego*. 1919. № 14. Poz. 147. S. 192–197.
8. Iwanicki M. Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939 Siedlce : Wyd. Uczelniane WSP w Siedlcach, 1975. 272 s.
9. Iwanicki M. Ukraińcy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918–1990. Siedlce : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej, 1993. 205 s.
10. Gomółka K. Białorusini w II Rzeczypospolitej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej. Ekonomia*. Nr 31. Gdańsk 1992. 179 s.
11. Gomółka K. Polityka rządów polskich wobec mniejszości białoruskiej w latach 1918–1939. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 1995. Z. 2 (4). S. 106–119.
12. Grabski S. Z codziennych walk i rozważań. Poznań, 1923. 167 s.
13. Mironowicz E. Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowskiego. Białystok : Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 2007. 294 s.
14. Paprocka W. Ludność białoruska a polska polityka mniejszościowa w okresie międzywojennym. *Etnografia Polska*. 1995. № 1–2. S. 5–32.
15. Paprocka W. Szkolnictwo białoruskie na Kresach Wschodnich w świetle polityki mniejszościowej II Rzeczypospolitej. *Etnografia Polska*. T. XLII. 1998. Z.1–2. S. 51–72.
16. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1926. T. XXIII.
17. Siemakowicz M. Organizacja szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 1999. № 12. S. 80–133.
18. Siemakowicz M. Szkoły z białoruskim językiem nauczania na tle polityki władz polskich wobec ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej (od odzyskania niepodległości do zamachu majowego 1926 r.). *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 2001. № 16. S. 69–105.
19. Siemakowicz M. Założenia programowe głównych obozów politycznych wobec szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 1998. № 9. S. 58–76.
20. Wabiszczewicz A. Sytuacja szkolnictwa białoruskiego na Białorusi Zachodniej w latach 1921–1939. *Spoleczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś Zachodnia i Litwa Wschodnia w latach 1939–1941)*. Warszawa : ISP PAN, 1995. S. 190–203.
21. Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1922. №. 18. Poz. 143. S. 284–285.

REFERENCES

1. Vabishchevich A. Asveta w Zakhodnyay Belarusi (1921–1939 gg.) [Education in Western Belarus (1921–1939)] Brest : Vydavnistva BrDU, 2004. 116 p. [in Belarussian].
2. Vabishchevich A. Belaruskaya gimnazii w kulturna-asvetsnitskim i gramadska-palitychnym zhyttsi Zakhodnyay Belarusi (1920–1930-ya gg.) [Belarussian gymnasiums in the cultural, educational and socio-political life of Western Belarus (1920–1930)]. *Bialoruskie Zeszyty Historyczne* [Belarussian historical notes]. 2002. № 18. Pp. 78–90. [in Belarussian].
3. Zagidulin A.M. Belaruskae pytanne w polskay natsyonalnay i kanfesiynay palitytsy w Zakhodnyay Belarusi (1921–1939 gg.) [The Belarussian Question in Polish National and Religious Policy in Western Belarus (1921–1939)]. Grodna : GrDU, 2010. 183 p. [in Belarussian].
4. Zagidulin A.M. Dzyarzhawnaya palityka Polshchy w galyne belaruskay adukatsyi (1921–1939 gg.) [State policy of Poland in the field of Belarussian education (1921–1939)]. *Vesnik Grodzenskaga dzyarzhavnago universiteta imya Yanki Kupaly* [The Bulletin of the State University named after Yanka Kupala in Grodno]. Issue 1. № 2. 2005. Pp. 13–22. [in Belarussian].
5. Archiwum Akt Nowych w Warszawie [The Central Archives of Modern Records in Warsaw].
6. Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski [The political significance of the eastern lands for Poland]. Warszawa : Wydawnictwo Towarzystwa opieki nad Kresami, 1924. 30 p. [in Polish].
7. Dekret o obowiązku szkolnym [The Decree about the compulsory education]. *Dziennik Praw Państwa Polskiego* [Journal of the Laws of the Polish State]. 1919. № 14. Poz. 147. Pp. 192–197. [in Polish].
8. Iwanicki M. Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939 [The education and Ukrainian schooling in Poland in the years 1918–1939]. Siedlce : Wyd. Uczelniane WSP w Siedlcach, 1975. 272 p. [in Polish].
9. Iwanicki M. Ukraińcy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918–1990 [Ukrainians, Belarussians, Lithuanians and Germans in Poland in the years 1918–1990]. Siedlce : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej, 1993. 205 p. [in Polish].
10. Gomółka K. Białorusini w II Rzeczypospolitej [Belarussians in the Second Polish Republic]. *Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej. Ekonomia*. [Scientific notes of Gdańsk Polytechnic. Economics series]. Nr 31. Gdańsk 1992. 179 p. [in Polish].
11. Gomółka K. Polityka rządów polskich wobec mniejszości białoruskiej w latach 1918–1939 [The policy of Polish governments towards the Belarussian minority in the years 1918–1939]. *Bialoruskie Zeszyty Historyczne* [Belarussian historical notes]. 1995. Issue 2 (4). Pp. 106–119. [in Polish].
12. Grabski S. Z codziennych walk i rozważań [From everyday struggles and considerations]. Poznań, 1923. 167 p. [in Polish].
13. Mironowicz E. Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowskiego [Belarussians and Ukrainians in the politics of the Piłsudski's camp]. Białystok : Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 2007. 294 p. [in Polish].
14. Paprocka W. Ludność białoruska a polska polityka mniejszościowa w okresie międzywojennym [Belarussian population and Polish minority policy in the interwar period]. *Etnografia Polska* [Polish ethnography]. 1995. № 1–2. Pp. 5–32. [in Polish].
15. Paprocka W. Szkolnictwo białoruskie na Kresach Wschodnich w świetle polityki mniejszościowej II Rzeczypospolitej [Belarussian education in the Eastern Borderlands in the light of the minority policy of the Second Polish Republic]. *Etnografia Polska* [Polish ethnography]. T. XLII. 1998. Issue 1–2. Pp. 51–72. [in Polish].
16. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie (1926). [The first general census of Poland from September 30, 1921. Houses. People. Professional relations. Volyn Voivodeship]. Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. T. XXIII. [in Polish].
17. Siemakowicz M. Organizacja szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej [The organization of education for the Belarussian population in the Second Polish Republic]. *Bialoruskie Zeszyty Historyczne* [Belarussian historical notes]. 1999. № 12. Pp. 80–133. [in Polish].
18. Siemakowicz M. Szkoły z białoruskim językiem nauczania na tle polityki władz polskich wobec ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej (od odzyskania niepodległości do zamachu majowego 1926 r. [Schools with the Belarussian language of instruction teaching upon the background of the Polish authorities' policy towards the Belarussian population in the Second Polish Republic (from regaining independence to the May coup 1926)]. *Bialoruskie Zeszyty Historyczne* [Belarussian historical notes]. 2001. № 16. Pp. 69–105. [in Polish].
19. Siemakowicz M. Założenia programowe głównych obozów politycznych wobec szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej [The program assumptions of the main political camps according to the education for the Belarussian population in the Second Polish Republic]. *Bialoruskie Zeszyty Historyczne* [Belarussian historical notes]. 1998. № 9. Pp. 58–76. [in Polish].
20. Wabiszczewicz A. Sytuacja szkolnictwa białoruskiego na Białorusi Zachodniej w latach 1921–1939 [The situation of Belarussian education in Western Belarus in 1921–1939]. *Spoleczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś Zachodnia i Litwa Wschodnia w latach 1939–1941* [Belarussian, Lithuanian and Polish societies on the north-eastern lands of the Second Polish Republic (Western Belarus and Eastern Lithuania in 1939–1941)]. Warszawa : ISP PAN, 1995. Pp. 190–203. [in Polish].
21. Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych [The Act of February 17, 1922 about the establishing and maintaining of public elementary schools]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* [Journal of Laws of the Republic of Poland]. 1922. № 18. Poz. 143. Pp. 284–285. [in Polish].